

Наталія Островська

(м. Запоріжжя)

**Теоретичні підходи до визначення понять «соціальні технології» і
«соціальнокомунікаційні технології»**

У статті розглянуто різні підходи науковців до визначення сутності понять "соціальні технології" і "соціальнокомунікаційні технології" в сучасному дискурсі соціальних комунікацій та з'ясовано їх системні відношення.

Ключові слова: соціальні технології, соціально-комунікаційні технології, класифікація.

В статье рассмотрены различные подходы ученых к определению сущности понятий социальные технологии и социальнокоммуникационные технологии в современном дискурсе социальных коммуникаций и выяснено их системные отношения.

Ключевые слова: социальные технологии, социальнокоммуникационные технологии, классификация.

The article considers different scientific approaches to determining the nature of concepts of social technologies and social and communication technologies in the contemporary discourse of social communications and their system relations are determined.

Keywords: social technologies, social and communication technologies, classification.

Актуальною проблемою сучасного дискурсу соціальних комунікацій є термінологічне увиразнення понять соціальних і соціально-комунікаційних технологій. Адже на сьогодні існують різні тлумачення цих термінологічних словосполучень та різне пояснення взаємовідношення між ними, що може викликати термінологічну плутанину та утруднення в подальшій дослідницькій роботі. Науковці констатують, що в сфері соціальних технологій практична діяльність розрізнена і безсистемна, теоретичне поле розмите і остаточно невизначено, а методологічні засади виявляють свою суперечливість [11, с. 169].

Цим зумовлюється актуальність нашої розвідки; її мета і завдання – розглянути основні підходи науковців до визначення понять «соціальні

технології» і «соціальнокомунікаційні технології» у сучасному дискурсі соціальних комунікацій та з'ясувати їх системні відношення.

Значний внесок у формування ідейно-теоретичних основ соціальних технологій внесли видатні соціологи ХХ ст. М. Вебер, Т. Парсонс, П. Сорокін, Р. Мертон та ін. Зокрема, М. Вебер заклав основи теорії соціальної дії, Т. Парсонс доповнив ідеї соціальних змін і соціальних дій структурно-функціональним підходом, П. Сорокін проаналізував істотні сторони еволюційного реформування суспільства, Р. Мертон, розвиваючи ідеї П. Сорокіна та Т. Парсонса, досліджував універсальний характер проблеми соціальної функціональності.

Соціальні технології вивчають історики, філософи, соціологи, спеціалісти з соціальних комунікацій, політологи, управлінці. В. Зуєв досліджує теоретичні засади понять «технології» і «соціальні технології» в сучасному філософському дискурсі. В. Іванов, В. Патрушев, Е. Шилз, Г. Менш, Д. Сахал, Н. Шангареев й інші дослідники розглядають теоретико-методологічні аспекти впровадження інноваційних технологій у практику управлінської діяльності. В. Князєв, Ю. Сурмін звертають увагу на можливості й переваги використання соціальних технологій в управлінні політичними й економічними процесами в Україні. Особлива увага в дослідженнях останніх років приділяється вивченню окремих видів соціальних технологій. На сьогодні піднімається питання формування самостійної сфери наукового знання – теорії соціальних технологій, що є основою соціально-інженерної діяльності [12, с. 302]. За визначенням Ю. Сурміна і М. Туленкова, теорія соціальних технологій – це наука про закономірності технологізації соціуму в цілях його більш ефективної і раціональної соціалізації для включення соціальних суб'єктів (людини, групи, спільності, нації, народу, держави) в освоєння цінностей світової культури, а також про динаміку соціальних форм, створюваних людьми для дозволу сутнісного протиріччя між «взаємо-» і «самореалізацією» і створення сприятливих умов своєї життєдіяльності в екодіалозі людини і природи [14, с. 86].

Основними концепціями соціальної технології називають інструменталістську, соціально-детерміністичну і концепцію «автономної технології», навколо яких концентруються більшість дебатів про природу технології. Інструменталістська концепція припускає, що технологія – лише засіб досягнення мети. Соціально-детерміністичний підхід представлений переважно істориками і соціологами (Н. Віг, Дж. П. Грант): технологія не є нейтральним інструментом для вирішення проблем, але вона є вираження соціальних, політичних і культурних цінностей. У технології втілюються не тільки технічні судження, але й більш широкі соціальні цінності і інтереси тих, хто її проектує і використовує. Згідно з концепцією «автономної технології» (М. Вебер, К. Поппер) соціальна технологія розглядається як самоврядна сила. Так, М. Вебер, перебуваючи на цих позиціях, характеризує її як соціальну релігію. А К. Поппер, розвиваючи цю концепцію, включає частину географічного середовища до складу технологічної дії, в результаті вона перетворюється на чинник внутрішнього змісту суспільного життя [16, с. 266–267].

Вживання терміна «технологія» у виробничій сфері однозначне і не викликає суперечок. Та коли поняття переноситься в соціальну сферу, отримує найрізноманітніші визначення. Зокрема, у вітчизняній соціально-філософській літературі зміст терміна „технологія” зазнав ґрунтовної еволюції від її вмотивування як способу встановлення зв'язку між природними процесами і технічними засобами до уявлення про неї на кшталт габермасівського твердження про те, що технологія стає майже конкурентом політики [3, с. 25].

Відсутність єдиного підходу до визначення соціальної технології дослідники пов'язують з багатозначністю поняття «соціальне», з «універсальністю» цього терміна, тобто його застосовуваністю до широкого спектру явищ суспільного життя, зі складністю явища технологізації соціальних процесів, а також тим, що формулювання дефініції перебуває ще в процесі розробки.

На сьогодні існують різні підходи до визначення сутності соціальних технологій. Зокрема, її розкривають як:

– систему методів виявлення і використання прихованих потенціалів соціальної системи у відповідності з цілями її розвитку, соціальними нормативами [5, с. 25];

– сукупність операцій, процедур соціального впливу на шляху отримання оптимального соціального результату (зміцнення соціальної організації, покращення умов життя людей, запобігання конфлікту тощо) [5, с. 26];

– комплекс прийомів, що забезпечують досягнення сприятливих умов життя, їхньої організованості, ефективної взаємодії, задоволення суспільного інтересу, який тією або іншою мірою відповідає вимогам соціального часу [7, с. 82];

– науково обґрунтовану програму діяльності, у результаті якої поставлена мета може бути досягнута оптимальним методом [13, с. 182];

– діяльність, у результаті якої досягається встановлена раніше мета та змінюється об'єкт діяльності [14, с. 13];

– відповідний спосіб здійснення людської діяльності з досягнення суспільно вагомих цілей [2, с. 3];

– спеціально організовану галузь знань про способи і процедури оптимізації життєдіяльності людини в умовах посиленої взаємозалежності, динаміки і оновлення суспільних процесів [4, с. 5];

– спосіб здійснення діяльності на основі її раціонального розчленування на процедури і операції з їх наступною координацією і синхронізацією і вибору оптимальних засобів, методів їх виконання [4, с. 5];

– метод управління соціальними процесами, що забезпечує систему їх відтворення у певних параметрах – якості, властивості, обсяги, цілісність діяльності тощо [4, с. 14];

– інноваційну систему методів виявлення і використання прихованих потенціалів соціальної системи отримання оптимального соціального результату при найменших управлінських витратах [5, с. 4];

– засіб реалізації людиною конкретного складного процесу шляхом його поділу на систему послідовних взаємопов'язаних процедур і операцій, що

виконуються більш чи менш однозначно і мають на меті досягнення високої ефективності» [6, с. 8].

Російський соціолог Д. Гавра розмежовує розуміння соціальної технології в широкому і вузькому сенсі. У широкому сенсі соціальна технологія, як і технологія взагалі, являє собою діалектичну єдність певного плану, програми практичної діяльності і самої діяльності з реалізації цієї програми. У вузькому сенсі під соціальною технологією може розумітися або тільки програма взаємопов'язаних дій (процедур і операцій з досягнення заданого соціально значущого результату) або власне сукупність дій з реалізації програми [1].

Найчастіше поняття «соціальна технологія» в науковій і спеціальній літературі використовується в таких значеннях:

- як сукупність методів, засобів, предметів і способів організації людської діяльності для впливу на соціальні процеси та системи;
- опис зазначених вище методів у текстах або методиках;
- сфера людського знання, що розглядає питання створення, поширення відповідних методів і процедур перетворювальної діяльності. Деякі автори вважають за краще називати цю сферу соціальною інженерією; інші вважають, що в цьому значенні соціальну технологію можна розглядати як самостійну наукову дисципліну [14, с. 16–17].

З активним розвитком Інтернету термін «соціальна технологія» набуває більш широкого трактування. Зокрема, соціальними технологіями називають будь-які комунікації, такі як Інтернет або мобільні пристрої. Прикладами є соціальні програми (наприклад, вікі, блоги, соціальні мережі) і комунікаційні можливості (наприклад, веб-конференції), які орієнтовані на соціальну взаємодію [14].

Узагальнивши погляди науковців, М. Плотников і С. Смєльцова виокремлюють такі підходи до соціальних технологій як об'єкта наукового дослідження:

- епістемологічний – розглядає соціальну технологію як систему знань (Л. Дятченко, І. Зайнишев, В. Луков, Б. Суслаков);
- діяльнісний – діяльність соціолога-практика (Н. Стефанов, М. Марков,

А. Пригожин, В. Щербіна);

– інструментальний – засіб соціальних перетворень (В. Афанасьєв, Ж. Тощенко, Л. Іонін, Е. Желніна, Е. Розанов, Г. Никредін, А. Зайцев, А. Шиян, О. Левіна);

– утилітарний – інноваційний метод оцінки і використання соціальних об'єктів (В. Іванов, В. Патрушев, Е. Капітонов) [11, с. 186–187].

За місцем, яке соціальні технології займають у суспільстві, їх розглядають у чотирьох аспектах:

1) як соціальні інститути, тобто найбільш раціональні форми організацій спільної діяльності людей;

2) як соціальні процеси, тобто цілеспрямовані зміни соціальних явищ у просторі та часі; перетворення;

3) як соціально-перетворювальну діяльність, направлену на перетворення соціальних об'єктів з боку її суб'єктів;

4) як соціальні системи, тобто цілісні соціальні структурно-функціональні утворення [10, с. 85].

У сучасному науковому дискурсі існує проблема створення єдиної наукової класифікації соціальних технологій, немає системного бачення всього спектру. Зокрема, різні підходи до класифікацій соціальних технологій презентують соціологи В. Іванов, В. Патрушев, В. Матвієнко, Ю. Сурмін, М. Туленков. Проте зазначені пропозиції класифікації соціальних технологій зовсім не враховують комунікаційні технології, що значно звужує діапазон їхніх кластерів.

Як окремий вид соціальної технології визначає соціальнокомунікаційні технології (СКТ) Д. Гавра [1]. Взагалі співвідношення соціальних і комунікаційних технологій дослідники пояснюють різним чином: комунікаційні технології є основою соціальних технологій, окремим видом соціальних технологій, інструментом, через який здійснюються соціальні технології.

Історію виникнення комунікаційних технологій досліджує О. Холод. У відповідному розділі підручника «Комунікаційні технології» (2013) [15]

науковець розглядає психологічне підґрунтя в історії досліджень комунікаційних технологій (біхевіоризм, необіхевіоризм, Б. Скіннер), соціологічні джерела в історії вивчення комунікаційних технологій (М. Вебер, Т. Парсонс, Ю. Габермас), становлення теорії діяльності в історії розвитку соціально-комунікаційних технологій (С. Рубінштейн, Л. Виготський, О. Леонт'єв). У рамках нашого об'єкта дослідження особливо важливим видається розгляд науковцем формування теорій комунікаційних технологій, особлива увага приділяється аналізу теоретичних уявлень про комунікаційні технології російських і українських дослідників.

Концептуальне осмислення сутності соціальнокомунікаційних технологій знаходимо у працях вітчизняних науковців Г. Почепцова, В. Різуна, О. Холода, О. Коновця, В. Набруска та ін. Огляд різних підходів до обґрунтування СКТ ми подавали в попередньому дослідженні [8]. Більшість з них можна використати при гнучкому комплексному підході до аналізу окремих видів і сукупності цих технологій.

Згідно з теорією інмутації суспільства безперечним є факт зміни моделей поведінки та масової свідомості під впливом соціальнокомунікаційних технологій. Саме мутацію (позитивний вплив) та інмутацію (негативний вплив) О. Холод визначає концепціями СКТ.

У сучасному науковому дискурсі існують різні підходи до визначення структури соціальнокомунікаційних технологій. Зокрема, Г. Почепцов на основі типології комунікацій виводить такі види комунікативних технологій: пропаганду, політичні технології, рекламні технології, переговори, перформанс, паблік рилейшнз, іміджмейкінг, спіндоктор, інформаційні та психологічні війни, кризові комунікації, спічрайтинг, комунікації прес-секретаря, використання чуток, рекламу, психотерапевтичну комунікацію, виборчі технології [9].

Натомість Д. Гавра вважає, що соціальнокомунікаційні технології мають розгалужуватись на такі три групи: 1) соціально-економічні технології (наприклад, оренда, лізинг); 2) соціально-політичні технології (зокрема, виборчі

технології, дипломатія) та 3) прикладні соціальні технології (наприклад, система соціального захисту, імміграційна система) [1].

О. Холод запропонував структуру соціальнокомунікаційних технологій, яка базується на структурі наукової галузі «соціальні комунікації». Науковець розгалужує СКТ на дві групи, а саме: 1) теоретичні (складаються з технологій самих соціальних комунікацій) і 2) прикладні соціальнокомунікаційні технології (ПСКТ) включають в себе 12 таких груп СКТ: паблік рилейшнз, технології мас-медіа, технології реклами, технології документознавства, технології архівознавства, технології книгознавства, технології бібліотекознавства, технології бібліографознавства, технології видавничої справи, технології редагування, соціальні технології, технології соціальної інформатики [15]. Кожен з типів має свої різновиди, деталізувати які ще належить майбутнім дослідникам.

Отже, тенденції демократизації сприяли появі нових підходів до визначення сутності категоріально-поняттєвої бази соціальних комунікацій. Досвід багатьох наук показує, що упорядкувати систему понять можна через досягнення «термінологічної конвенції», тобто домовленості про однозначне вживання термінологічних сполук. Виокремлені ознаки соціальної технології свідчать про її категоріальний статус переважно як діяльнісного способу освоєння людиною світу. Проте останній тісно пов'язаний з іншими сферами людського буття, зокрема і комунікацією. Тому наголошуємо на необхідності враховувати комунікаційні технології в класифікації соціальних технологій. Попри значну кількість дефініцій соціальних технологій погоджуємося з думкою, що не варто шукати одну універсальну, оскільки в різних площинах соціальна технологія буде мати особливі прояви.

Узагальнення концептуального осмислення сутності соціальнокомунікаційних технологій дозволяє майбутнім дослідникам враховувати місце окремих технологій в загальній системі СКТ. На сьогодні є різні підходи до визначення структури, класифікації соціальних і соціальнокомунікаційних технологій, тому на часі продовження досліджень з цієї теми.

Список використаних джерел

1. Гавра Д. Социально-коммуникативные технологии: сущность, структура, функции [Электронный ресурс] / Д. Гавра // Оптимальные коммуникации. – Режим доступа : <http://jarki.ru/wpress/2010/02/28/937/> (28.02.2010). – Назва з екрана.
2. Дудченко В. Социоинженерная деятельность, социальное проектирование, социальные технологии : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора социол. наук : спец. 22. 00.04 «Социальные и отраслевые социологии» / В. С. Дудченко. – Белгород, 1994. – 21 с.
3. Зуєв В.М. Поняття технології в сучасній філософії / В. М. Зуєв // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – Випуск 3. – С. 23–26.
4. Иванов В. Н. Инновационные социальные технологии государственного и муниципального управления / В. Н. Иванов, В. И. Патрушев. – М. : Экономика, 2001. – 324 с.
5. Иванов В. Н. Социальные технологии в современном мире / В. Н. Иванов. – М. : Славянский диалог, 1996. – 335 с.
6. Князєв В. Соціальна технологія та управління політичними процесами / В. М. Князєв. – К. : Нац. ін.-т стратегічних досліджень, 1995. – 249 с.
7. Матвієнко В. Я. Соціальні технології / В. Я. Матвієнко. – К. : Українські пропілеї, 2001. – 446 с.
8. Островська Н. В. Основні аспекти досліджень соціально-комунікаційних технологій / Н. В. Островська // Світ соціальних комунікацій : наук. журн. – Т. 2. – К. : КиМУ, ДонНУ, 2011. – С. 112–116.
9. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук; К. : Ваклер, 2001. – 352 с.
10. Ревенко Т. Сутність і перспективи розвитку технологій соціальної реклами органів влади / Т. Ревенко // Теорія та практика державного управління. – Х., 2010. – Вип. 4 (31). – С. 81–87.

11. Смельцова С. Социальные технологии как объект социального исследования / С. Смельцова, М. Плотников // В мире научных открытий. – 2012. – № 4.3 (28). – С. 169–188.
12. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник. – Х. : КП «Городская типография», 2009. – 392 с.
13. Стефанов Н. Общественные науки и социальная технология / Н. Стефанов. – М. : Мысль, 1976. – 254 с.
14. Сурмин Ю. Теория социальных технологий : учеб. пособие / Ю. П. Сурмин, Н. В. Туленков. – К. : МАУП. – 608 с.
15. Холод О. М. Комунікаційні технології : підручник / О. М. Холод. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 212 с.
16. Эллюль Ж. Технологический блеф / Ж. Эллюль // Это человек : антология. – М. : Высшая школа, 1995. – С. 265–283.
17. Social Technologies // Gartner IT Glossary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gartner.com/it-glossary/social-technologies/>